

Cnezatele maramureșene și evoluția lor în secolele XIV-XV

Scris de prof. Florin Dragoste

Duminică, 05 Februarie 2012 17:04 - Ultima actualizare Duminică, 05 Februarie 2012 18:36

Cnezatul maramureșean poate fi definit ca o structură teritorial-politică statală incipientă, bazată pe proprietatea, liberă inițial (până la integrarea în instituțiile statului maghiar), a unui stăpân feudal (numit cnez) asupra unui teritoriu mai mult sau mai puțin întins (de la dimensiunile unei obști sătești – *cnezatul de sat* – până la cele ale unei subzone de populare umană, bine delimitată natural – *cnezatul de vale*). Ne vom referi la ambele tipuri de cnezate, dar trebuie să precizăm că, în general, în toată Transilvania, nu numai în Maramureș, apariția acestora în documente se produce, de regulă, pentru a marca dispariția elementelor lor caracteristice prin transformarea lor. Deoarece cnezatul era o instituție statală arhaică, diferită de cea maghiară, e de la sine înțeles că, din momentul coliziunii sale cu cadrul juridic al Regatului Ungariei, instituția a intrat în faza disoluției, prin modificarea și adaptarea sa treptată la condițiile politico-sociale noi.

Mai trebuie amintite elementele definitorii, specifice cnezatelor, referitoare la regimul proprietății, modul de stăpânire în condiziune, utilizarea “ *dreptului românesc*” în diferite chestiuni de drept civil patrimonial, raporturile stăpânului feudal cu supușii dependenți, precum și obligațiile specifice ale acestuia față de regalitatea maghiară, după transformarea Maramureșului în comitat regalien. Cnezii stăpâneau pământurile și satele în mod colectiv, după vechiul drept cnezial (*jus keneziale*

), acceptat tacit în cadrul comunităților sătești. Erau feudali ereditari, cu drept de a transmite, zălogi sau vinde aceste pământuri, drepturi egale cu cele ale nobililor maghiari. Cnezii maramureșeni aveau ca supuși pe locuitorii satelor stăpânite, sătenii fiind foarte probabil aserviți prin intermediul obștilor

. Obștea aservită lucra pământul stăpânului său și, conform uzanțelor feudale, avea obligații (dări) față de acesta. Renta feudală, în sensul de *venituri, roade,*

foloase

etc., între care cea mai importantă parte pare să fi provenit din “

quinquagesima

ovium

” (darea oilor), era însoțită fără îndoială și de unele prestații în muncă ori participări ale sătenilor la vânătorile sau expedițiile militare ale stăpânilor. Cnezii aveau ca drepturi personale, în afara

Cnezatele maramureșene și evoluția lor în secolele XIV-XV

Scris de prof. Florin Dragoste

Duminică, 05 Februarie 2012 17:04 - Ultima actualizare Duminică, 05 Februarie 2012 18:36

celor de proprietate, privilegiul de judecată asupra supușilor și cel de administrație în stăpânirile lor. Jurisdicția asupra supușilor se realiza după

dreptul

românesc

(

jus valachicum

) sau după

dreptul cnezial

, ambele fiind norme tradiționale, nescrise. După integrarea Maramureșului în regatul maghiar, apar și obligațiile sau îndatoririle personale ale cnezilor față de rege: fidelitate, serviciile militare, contribuții fiscale ordinare și extraordinare (impozite cu caracter militar, obligația de a-l încartirui pe rege etc.). Din înfățișarea acestor aspecte ne putem da seama de caracterul acestor cnezate, pe care le-aș defini ca veritabile domenii feudale.

Cnezatul simplu sau cnezatul de sat a reprezentat în Maramureș stăpânirea de către o familie de feudali a unui sat (uneori doar o parte din el), rareori a două sate. Cnezul satului a apărut ca urmare a procesului de aservire feudală, petrecut în interiorul obștii sătești. Situațiile de stăpânire a două sate sunt explicate fie prin compunerea obștii din două așezări, una din ele fiind întemeiată într-o fază ulterioară, probabil prin roire, în hotarul satului mai vechi (exemplul satelor Giulești și Nireș-Mestecăniș), fie ca urmare a unor deposedări produse între două familii de cnezi (așa cum sugerează cazul satelor Vad și Tursad). După calculele lui Radu Popa, din cele 76 de sate existente în secolele XIV-XV în Maramureș (atât la sud, cât și la nord de Tisa), în 17 din ele sunt pomenite documentar în mod explicit cnezate de sat, același cercetător ajungând prin extrapolări chiar la o cifră de 43 de sate cu cnezi (ceea ce reprezintă mai mult de jumătate din total)³. Pe lângă aceștia e probabil că au mai existat și alții, căci afirmarea cnezilor de sat s-a realizat destul de târziu față de cea a cnezilor de vale, iar uneori nu s-a mai realizat, dacă satele respective au ajuns în componența unor domenii nobiliare ori au fost donate cnezilor de vale (de exemplu pe valea Marei, în afara familiei cneziale din Giulești, ce avea poziția cnezilor de vale, nu se mai cunoaște decât o singură mențiune de cnez de sat; în cnezatul de pe cursul mijlociu al Izei și Vișeuului, stăpânit de urmașii lui Iuga, doar două mențiuni; iar pe valea Cosăului nici una). Însă, spre deosebire de cnezatele de vale, care au fost dislocate până la începutul secolului al XV-lea ori transformate în domenii nobiliare, cnezatele de sat au rezistat, cu toate caracteristicile lor, până târziu, către sfârșitul acestui veac (10 din cele 17 mențiuni explicite pomenite mai sus se produc în cursul secolului XV, iar 4 dintre ele după 1450). Atitudinea favorabilă a regalității față de stăpânirile cu drept cnezial a fost cea care a permis menținerea o perioadă mai îndelungată a acestui tip de cnezat. Regalitatea maghiară avea nevoie în această vreme de oameni siguri pentru acțiunile sale militare, fie ofensive (antiotomane sau în alte părți), fie pentru apărarea regatului în fața incursiunilor tătare ori turcești. Se cunoaște că întotdeauna mica nobilime a fost aliata regalității iar în cazul Maramureșului aceasta s-a reflectat în participarea cnezilor români la serviciul militar în oastea regelui, având ca rezultat numeroase remarcări de oșteni din rândul lor. De altfel de cele mai multe ori cnezii maramureșeni apar în lumina documentelor în urma unor fapte militare în slujba regelui, care, ca o manifestare de recunoștință, îi “*dăruiește*” în cnezatele sau stăpânirile lor.

Seria de diplome care au fost acordate în secolul al XV-lea familiilor de cnezi sătești se explică și prin politica de întărire a puterii militare a regatului și de centralizare a statului promovată de Sigismund de Luxemburg în a doua parte a domniei sale, apoi de Iancu de Hunedoara și de fiul său Matia Corvinul. Cnezii de sat care și-au valorificat cu acest prilej drepturile mai vechi ne sunt cunoscuți în special în satele care, după ce au fost întărite unor familii de cnezi de vale, au revenit ulterior, printr-o împrejurare oarecare, de obicei în urma unei confiscări, în cadrul domeniului regal (acel dominium eminens formal).

S-a afirmat că pe la 1403-1404 s-a încheiat cea de-a doua etapă a procesului de evoluție a cnezimii românești. La sfârșitul ei n-au mai rămas în Maramureș sate a căror stăpânire să nu fie precizată în cadrul domeniului regal, prin întăriri cu drept cnezial ori prin donații cu drept nobiliar⁴. Marea majoritate a feudalilor români din Maramureș erau încă la stadiul de cnezi (neconfirmați, confirmați sau cnezi înnobilați) iar de pe urma stăpânirilor de drept cnezial ale acestora regalitatea obținea venituri deloc neglijabile. Dacă luăm în considerare dorința regalității de a menține aceste venituri, menționând și intenția mărturisită de regele Sigismund de Luxemburg de a păstra stăpânirile "more et consuetudine prefate terre Maramorosyensis" (adică după obiceiul și tradiția pomenitei țări a Maramureșului), la care adăugăm dorința unei părți a feudalității românești de a-și perpetua stăpânirile cu drept cnezial, în condițiile în care accederea la dreptul nobiliar devenea tot mai anevoioasă, vom înțelege mai bine de ce până în vremea regelui Matia Corvinul s-a mai păstrat caracterul de cnezat grevat de obligații și îndatoriri specifice. Uneori acest caracter se păstrează chiar și pentru cnezi care ajunseseră a fi înnobilați grație serviciilor militare. Pe parcursul domniei acestui rege, după modelul oferit anterior de ilustrul său părinte, în vremea căruia se elaborase un formular special de cancelarie pentru stăpânirile nobililor români⁵, a existat un formular asemănător pentru confirmarea cnezilor. A fost o formă de recunoaștere și de conservare a specificului cnezatelor, stăpâniri prin care mica feudalitate românească își menținea încă personalitatea. Toate aceste recunoașteri individuale, dar și colective, cum este cea din documentul regelui Sigismund de Luxemburg, ale vechilor libertăți și rânduieli ale românilor, au asigurat la nivel local desfășurarea, într-o anumită măsură, pentru încă o vreme a vieții românești în cadrul propriilor instituții⁶.

Să observăm cu acest prilej că întărirea stăpânirii cnezatelor se făcea în secolul al XV-lea cu drept ereditar, perpetuu și irevocabil iar introducerea în stăpânire se făcea prin aceeași procedură ca în cazul donațiilor cu caracter nobiliar. Sub aspect diplomatic, tipul de întărire cnezială este analog până la identitate cu tipul de danie cu drept nobiliar și aceasta se observă cu atât mai mult în veacul XV cu cât acum cnezatul, la fel cu statutul și numele proprietarului său devenit nobil, a fost din ce în ce mai mult asimilat cu proprietatea nobiliară propriu-zisă. Și în secolul al XV-lea cnezatul s-a conferit, asemenea posesiunilor nobiliare, pentru servicii credincioase, cu drept de veci și nestrămutat, punerea în posesie făcându-se tot de un om regesc, nobil din zonă, asistat de omul de măturie al capitlului și în prezența vecinilor și

Cnezatele maramureșene și evoluția lor în secolele XIV-XV

Scris de prof. Florin Dragoste

Duminică, 05 Februarie 2012 17:04 - Ultima actualizare Duminică, 05 Februarie 2012 18:36

megieșilor, eventual și a altor proprietari comprovinciali. De asemenea actele de proprietate sunt identice cu cele pentru nobili, cuprinzând diploma regală de danie cu mandatul de ordonare a punerii în posesie, adevărarea capitulară a punerii și dării în stăpânire, la care se adăuga eventual și privilegiul regal ce le cuprindea pe toate cele dinainte.

Stăpânirea cnezatelor se exercita atât în secolul al XIV-lea cât și în cel următor în virtutea unui anumit “*more kenezatus*” (drept sau obicei al cnezatelor), care, după cum am precizat, presupunea unele venituri (*fructusque et redditus ipsius kenezatus*). Evoluția cnezimii maramureșene către înnobilare și transformarea ei efectivă în nobilime în număr mare în cursul secolului al XV-lea, precum și acea politică de dăruire a unor sate, pentru serviciu militar, către nobili, însă doar cu drept cnezial a făcut să apară în această vreme nobili care stăpâneau și sate după obiceiul și rânduiala cnezatelor, cu toate veniturile și îndatoririle ce decurgeau de aici.

În privința îndatoririlor cnezatelor față de regalitate, aș vrea să exemplific cu situația cnezatului satelor Lipcea și Herincea (aflate la nord de Tisa, pe Iza Neagră sau Valea Neagului), care erau stăpânite de nobilii români din Bilca. Într-un document din 14128 acești nobili arată că ei au dat și au plătit din cnezatul respectivelor sate, până în vremurile acelea, 20 de oi sau porci drept cens anual al maiestății regale și că din acele sate, când venea chemarea generală la oaste a tuturor “ *nobililor*” acelei țări (a Maramureșului), ei serveau cu “ *o lance*

” în expedițiile armatei regale, subliniindu-se că iobagii locuitori ai celor două sate au obișnuit în chip pașnic să presteze întotdeauna censurile și formele de dări, împreună cu alte venituri. Cu prilejul întăririi cnezatului celor două sate în 1457

9

în stăpânirea acelorași bilceni, se precizează că aceste sate sunt conferite cu toate folosințele și pertinențele lor, dar sub rezerva anumitor “

servicii

” și a “

censului

” maiestății regale (

sub certis serviciis et censu regie maiestati

), prestate cetății Hust și oficialității comitatense. Perceperea unor venituri ale cnezatelor de către rege sau existența unor sarcini ale acestor cnezate față de cetatea regală (darea oilor și alte dări) trebuie înțeleasă ca decurgând din considerarea de către regalitate a apartenenței satelor cneziale la așa-numitul “

domeniu regal

Cnezatele maramureșene și evoluția lor în secolele XIV-XV

Scris de prof. Florin Dragoste

Duminică, 05 Februarie 2012 17:04 - Ultima actualizare Duminică, 05 Februarie 2012 18:36

”. Astfel, de exemplu, cnezatul Cuhea (și, la fel, cel al leudului) a avut situația de domeniu regal, ținând de cetatea Hustului.

Cea de a doua categorie de cnezi maramureșeni – de vale – era compusă doar din câteva familii. Acestea stăpâneau grupuri de așezări, de 4 până la 18 sate, situate într-una din subdiviziunile naturale geografice ale Depresiunii Maramureșului. Cnezatul de vale a apărut pe baza unui proces mai complex ce a afectat situația dintr-un grup de sate în care implicațiile de ordin social au fost dublate de altele politice, militare sau de altă natură, astfel încât cnezii de vale erau într-o situație superioară cnezilor de sat, într-un raport care avea atât aspecte patrimoniale cât și administrativ-juridice și foarte probabil militare. Tipul cnezatului de vale s-a dezvoltat paralel cu cel de sat și în condițiile unei strânse legături reciproce care a avut drept rezultat stratificarea feudalității românești în cele două categorii de cnezi. Exercițarea simultană asupra aceluiași sat a două categorii de drepturi, cele aparținând cnezului sătesc fiind dublate de prerogativele superioare ale cnezului de vale, poate să explice o mare parte din conflictele de proprietate ce s-au produs în Maramureș, mai ales în secolul al XV-lea când cnezii sătești au început să capete la rândul lor întăriri regale pentru satele confirmate anterior cnezilor de vale în cadrul unor domenii mai mari.

Instituția cnezatului de vale a avut în Maramureș un caracter general, acoperind întreaga regiune, în strânsă legătură cu particularitățile ei geografice. În momentul apariției primelor știri scrise privitoare la românii maramureșeni, cnezatele de vale erau o realitate care, la fel ca și cnezatul de sat, coboară ca origine dincolo de începuturile secolului al XIV-lea. Radu Popa, cel care a consacrat acest termen de *cnezat de vale*, a identificat 6 astfel de structuri în Maramureșul începutului de secol XIV.

Mai întâi cnezatul de pe văile superioare ale Izei și Vișeuului, numit de istoricii români “*al Bogdăneștilor*

” iar de către documentele epocii “

posesiunea Cuhea cu

pertinențele

”. La mijlocul secolului al XIV-lea era condus de fostul voievod al întregului Maramureș, Bogdan și de fratele acestuia, Iuga, cuprinzând circa 22 de sate. Documentele vremii nu descriu unitatea acestui cnezat ci doar separarea drepturilor de stăpânire în interiorul lui apărută între cei doi frați. Astfel au rezultat două părți aproximativ egale, constând din 9-10, respectiv 8 sate, hotărnicirea părții fiilor lui Iuga realizându-se în 1353. Cele două cnezate care au rezultat nu au avut însă o viață prea lungă. Cnezatul lui Bogdan a încetat să existe la 1365, după descălecatul

Cnezatele maramureșene și evoluția lor în secolele XIV-XV

Scris de prof. Florin Dragoste

Duminică, 05 Februarie 2012 17:04 - Ultima actualizare Duminică, 05 Februarie 2012 18:36

“voievodului infidel” în Moldova, satele fiindu-i confiscate și dăruite fiilor lui Sas, Drag și Balc, nepoții lui Dragoș, primul descălecător al Moldovei și numiți după acesta

Drăgoșești

, care le-au stăpânit până în 1403-1404. Partea fiilor lui Iuga pare a fi suferit după 1353, la rândul ei, un partaj între nepoții acestuia, voievozii Ioan și Ștefan, ale căror părți vor fi, de asemenea, împărțite în continuare de urmașii acestora.

Al doilea este cnezatul Cosăului, situat pe valea cu același nume și pe o porțiune din valea Marei, cuprinzând 6 sau 7 sate. Cnezatul era stăpânit la mijlocul secolului al XIV-lea, se pare, de românul Stan zis Albu, ajungându-se în 1361 la o împărțire a lui în două posesiuni. Jumătatea aflată în partea de sud a văii este dăruită fiilor lui Locovoy (Litovoi ?), despre care putem doar să bănuim că era vreo rudă (poate chiar frate) a(l) pomenitului Stan Albu. Probabil ultima menționare a acestei structuri ca și cnezat este din 1424, căci ulterior, până către mijlocul secolului XV, va fi practic dizolvat prin împărțirea satelor componente în sesii nobiliare și iobăgești, adică prin transformarea lor în domenii feudale. Cnezatul Marei a coincis cu cea mai mare parte a văii acestui râu, până la confluența cu Cosăul, cuprinzând 8 sate. Acesta a fost de fapt primul cnezat de vale desființat datorită unui amestec din afară. Este vorba despre o donație regală (*nova donatio*) specială în favoarea lui Dragoș, fiul lui Giula din Giulești, deci pentru un membru al familiei cneziale separat de ceilalți, pentru 6 din cele 8 sate. Donația este făcută în 1360 cu drept nobiliar ca urmare a serviciului militar realizat în slujba regelui prin readucerea la ascultare a Moldovei. Dar cu toată această “discriminare” regală, documentele ulterioare îi atestă și pe frații lui Dragoș (iar în secolul al XV-lea pe urmașii lor) în stăpânirea unora din aceste sate, putându-se pune problema dacă stăpânirea satelor din fostul cnezat de vale nu a rămas totuși un drept al întregii familii din Giulești. În cele din urmă și acest cnezat, devenit domeniu nobiliar (chiar dacă, se pare, numai formal) a fost împărțit în sesii nobiliare și iobăgești.

Pe cursul inferior al Izei, cel puțin 4 sate formau un alt cnezat de vale, cel numit “*Waralia*” (=Subcetate). Dar nici acesta nu a fost prea durabil, căci la 1360 se menționează împărțirea lui în două “

posesiuni

”, între cnezii din Bârsana și cei din Oncești, poate descendenți ai aceleiași familii cneziale

15

Familia fostului voievod maramureșean Codrea (Erdeu sau Silvestru) stăpânea, după câte se

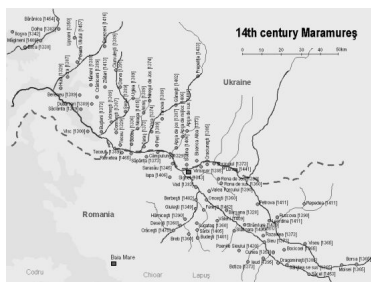
Cnezatele maramureșene și evoluția lor în secolele XIV-XV

Scris de prof. Florin Dragoste

Duminică, 05 Februarie 2012 17:04 - Ultima actualizare Duminică, 05 Februarie 2012 18:36

pare, cel mai întins (însă totuși destul de greu de reconstituit) cnezat de vale. Situat în valea Tisei și pe cursurile afluenților dinspre nord, Apșa și Taras, își avea centrul probabil la Sarasău ori la Câmpulung. Unitatea acestui mare cnezat a fost spartă încă de pe la sfârșitul secolului al XIII-lea, o dată cu întemeierea pe teritoriul său a așezărilor de "oaspeți regali" de la Teceu, Câmpulung și Sighet. Cele 16-18 sate care compuneau acest cnezat au fost, se pare, împărțite între urmașii voievodului Codrea, însă datorită fragmentării sale prin intruziunile oaspeților regali stăpânirea acestei familii cneziale n-a mai putut fi totală, dând prilej de ridicare în fruntea satelor și altor familii de cnezi din satele respective. În urma dezmembrării cnezatului au luat naștere mai multe mici domenii feudale care vor obține la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul celui următor înnobilitarea (în Sarasău, dacă nu la 1390, în mod cert în 1406 stăpânii feudali devin nobili), unele din ele (Ialova, Târnova, Uglea etc) rămânând însă la stadiul de cnezate până târziu, către mijlocul secolului al XV-lea.

Cnezatul așezat pe valea Talaborului era de asemenea unul întins, compus din 10-12 sate, însă este cel mai greu de reconstituit dintre toate structurile similare din Maramureș deoarece informațiile sunt târzii, de la sfârșitul secolului al XIV-lea până către sfârșitul celui următor și menționează familii de cnezi sătești în aproape toate satele componente, fără a indica vreun centru-reședință sau vreo familie cu o eventuală poziție privilegiată, care să fi fost în fruntea cnezatului de vale. În această situație însuși Radu Popa recunoaște că existența sa nu se întemeiază deocamdată decât pe realitățile geografice din zonă și pe analogia cu situația din celelalte microregiuni maramureșene. Documentele din secolele XIV-XV lasă impresia că teritoriile acestor cnezate de vale sunt adevărate domenii feudale, stăpânite în toate cazurile cu drept ereditar, ceea ce a dus, conform dreptului românesc, la împărțirea, de la un moment dat, a teritoriilor lor între urmașii familiei cneziale conducătoare, pe ramuri, și la subîmpărțirea în continuare de către descendenții acestora, deși inițial stăpânirea se exercita în cadrul familiei, nu individual. Drepturile cnezului de vale au fost se pare grevate de cele ale cnezilor de sat, însă aceste lucruri nu se cunosc atât de bine pe cât ar fi necesar. De asemenea, în caracterizarea cnezatelor de vale nu trebuie uitate trăsăturile politice care se îmbină cu elementele patrimoniale, astfel încât, pe baza informațiilor avute la dispoziție, considerăm că putem defini cnezatul de vale ca o instituție patrimonial-politică ce a evoluat de la o magistratură electivă la o stăpânire familială ereditară, dar care nu a rezistat noilor condiții politice din regatul maghiar.

AUTOR: Prof. Florin Dragoste Articol publicat în **Revista "Caietele Bratianu", nr.2**, editată de Societatea Academica "Gheorghe I. Bratianu", filiala Sighet. □

Informatii suplimentare despre Societatea Academica "Gheorghe I. Bratianu", filiala Sighet, gasiti pe site-ul:

Cnezatele maramureșene și evoluția lor în secolele XIV-XV

Scris de prof. Florin Dragoste

Duminică, 05 Februarie 2012 17:04 - Ultima actualizare Duminică, 05 Februarie 2012 18:36

www.bratianu-sighet.ro

Revista CAIETELE BRATIANU are 102 de pagini, costa 12 lei și si poate fi cumparata de la Memorialul Victimelor Comunsimului si al Rezistentei din Sighet.

Coperta, intro si cuprinsul revistei CAIETELE BRATIANU pot fi vizualizate

[AICI](#)